

Столяр М. Спогади про Г.Ю. Кикець або деякі риси особистості в контексті культури шестидесятників/ М. Б. Столяр // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Філософія. – 2008. – № 16. – С. 191–193.

[С.191]

Марина Столяр

**Спогади про Г.Ю. Кикець або деякі риси особистості
в контексті культури шестидесятників**

*Присвячую моїм батькам –
Кикець Галині Юріївні та
Столяру Борису Дмитровичу*

Після закінчення філософського факультету Київського університету (це був перший повоєнний випуск) мама отримує направлення в Кременецький педагогічний інститут. Насправді ж її залишали після аспірантури працювати на кафедрі історії філософії Київського університету (тоді зав. кафедри був відмий історик філософії професор Шлепаков М.С.). Та до мами підійшла одна випускниця філософського факультету і дуже попросила поступитися їй цим місцем. Вона не могла поїхати з Києва за сімейними обставинами. І мама погодилася із співчуття до неї (це була дуже порядна, мила дівчина). Потім у кінці 70-х років, коли я навчалася на філософському факультеті, вона викладала в мене, і я, нудьгуючи на парі, подумки уявляла, як би цікаво цей курс могла б прочитати моя мама. Та я забувала при цьому, що тоді це була б не моя мама, та й мене просто б не було.

Тоді, коли Галина Юріївна приїхала працювати в Кременець, він був унікальним в Україні університетським містечком європейського типу – більшість вищих учбових закладів концентрувалася в столицях та обласних центрах, тут владі зручніше було контролювати зміст учбового процесу з боку його ідеологічного навантаження. Великі міста України стояли після війни в руїнах, і в Кременець перебралася частина української інтелігенції, яка

залишилася без даху над головою (тут давали квартири) чи мала певні ідеологічні підстави уникати столичних вищих учбових закладів.

У Кременці, серед викладачів педінституту існувала особлива *моральна та інтелектуально-психологічна атмосфера*, деякі прояви якої я пам'ятаю. По-перше, це була атмосфера співпраці прекрасних професіоналів, які не тільки віртуозно володіли своєю спеціальністю, але й мали блискучі методичні здібності. Можу засвідчити, що вони в змозі були дати фундаментальні знання навіть тим студентам, які не мали відповідної підготовки або нахилу до певного предмету. Коли я вчилася в старших класах, мама декілька зверталася до своїх друзів з проханням допомогти мені з математики чи фізики. Після таких зустрічей в моїй голові відбувалося прояснення навіть з "несродних" моїй душі природничих наук. По-друге, це була атмосфера взаємодопомоги та щирого співчуття, в якій люди намагалися допомогти один одному

[С.192]

в скрутну хвилину. По-третє, серед викладачів інституту – друзів нашої сім'ї були дуже різні люди, які спокійно та з порозумінням відносилися до "іншості" своїх колег та друзів. Тут були націоналісти і космополіти, західники і слов'янофіли, православні і католики, представники різних національностей (українці, росіяни, євреї, поляки). Всіх їх об'єднувало те, що вони цінували порядність і освіченість, багато читали і мали прекрасні бібліотеки, цуралися ідеологічних штампів і Батьківщину свою любили не за її суспільний лад. Державні свята (Жовтнева революція, 1Травня) відмічалися в колі друзів як *свята взагалі* без будь-якого ідеологічного змісту. Навіть якщо і проголошувався тост "за солідарність трудящих", то це робилося з такою посмішкою, що навіть дитині було зрозуміло: мова йде про *солідарність друзів* у протистоянні усякому злу. Такі свята були лише приводом зібратися за одним величезним столом, поспілкуватися, посміятися, відпочити. Я росла в цій атмосфері абсолютно аполітичною істотою, тому інколи в Київському університеті (кінець 70-х – початок 80-х років) мені було страшно. Я дуже болісно відчувала сильний ідеологічний тиск як з боку системи, так із боку

окремих пасіонарних студентів. Фігура ідеолога назавжди стала для мене загрозливою постаттю ворога, що намагається зруйнувати той світ, в якому я перебувала під захистом сім'ї.

Однак, справжніх *свят* (від слова "*святити*") батьки, нажаль, не мали. Великдень, Різдво відмічали суто у межах родини, таємно і зводилися ці події до куштування традиційної святкової їжі (паски чи куті). То були "*праздники*" в розумінні "*відпочинку*" – від російського слова "*праздний*".

Кременецькі викладачі дуже любили природу (всім колективом інститутські викладачі їздили в ліс, по гриби, на річку і навіть на море) і привчали дітей не тільки милуватися краєвидами, але й берегти свою землю (ніколи після нашого відпочинку на галявині чи на березі моря ви не знайшли б жодного клаптику сміття). Їжа ніколи не викидалася: свіжими продуктами ділилися з сусідами, несвіжі віддавали тим знайомим, які тримали свиню, курей. Запамяталося, як тато вчив шанобливо ставитися до хлібу.

Та найбільш яскраво *культура кременецьких шестидесятників* запам'яталася мені, ще малій дитині, як *карнавальна культура*, хоча такого поняття тоді в моїй голові ще не було. Це був час, коли *смійх постав проти страху*. Ніколи пізніше я не чула гумору такої високої проби: витонченого і світлого. А скільки було веселих розіграшів! Один переказ отих "приколів" зайняв би цілу статтю. Нажаль, з від'їздом одного з провідних кременецьких гумористів – Є.П.Поліщука (його призначили на посаду ректора Херсонського педінституту) та переводом інституту в Тернопіль, де навіть просторово викладачі були розпорошені по великому місту, ця унікальна традиція припинила своє існування. Київські філософи говорять, що саме тоді карнавальна культура розквітла в інституті філософії (хто з українських філософів не знає знаменитих розіграшів, авторами яких були С.Б.Кримський та його найближчі друзі).

Час від часу батьки нагадували нам, дітям: "Те, що ви чуєте вдома, не можна говорити в школі чи на вулиці". Ми повинні були мовчати про те, що брат нашого дідуся Юри Ігор Олександрович – православний священник, що

татова тітка (Віра Кирилівна) – староста православної церкви. Про неї мама мені якось сказала: "Вона наймудріша з усіх своїх сестер", і я зрозуміла це так, що саме завдяки *вірі* вона і є мудрою. Про ще одну сестру дідуся, яка емігрувала до Америки ми, діти, навіть не знали, хоча контакту з нею сім'я не втрачала. Паски та крашанки, які нам привозила з села бабуся Феодосія Кирилівна, виносити на двір не дозволялося: якщо побачить хтось "чужий", в батьків будуть "великі неприємності" (коли мама на Великдень прямо на вулиці говорила комусь "Христос воскрес!" та вони христосувалися, мені було страшно за маму, бо я вже розуміла, що вона робить щось заборонене). Те, що нікому не можна повторювати коментарі родичів щодо інформаційних і інших програм радіо та телебачення, ми і так розуміли. Бабуся (Марія Григорівна) бувало подивиться трохи новини (програму "Час"), а потім плюне та піде на кухню. Вона дуже гостро реагувала на брехню. Таким чином, сім'я поступово формувала образ суспільного простору, який нас оточує, як небезпечного. Коли я вже була в старших класах, мама мені розповідала про політичні процеси, які відбувалися на філософському факультеті в роки, коли вона там вчилася. Я знала, що тоді в мамі були дуже серйозні проблеми, тому що її друзів з політехнічного інституту звинуватили в антирадянській діяльності та виключили з політехнічного інституту. Від мамі вимагали засудити їх і припинити з ними спілкування. Та мама відмовилася. Вона подовжувала дружити з цими людьми, підтримувала їх (пізніше вони були реабілітовані). Коли я вже поступила на філософський факультет, мама мені знову нагадала про всі ті політичні процеси і попередила: "Май на увазі, з *тих часів нічого не змінилося!*" (її слова скоро підтвердилися). А коли моя подруга Галина Орендарчук вже на п'ятому курсі потрапила у ситуацію аналогічну до тієї, в якій колись була колись мама (Галині дали характеристику, з якою годі було розраховувати на викладання філософії), мама влаштувала її на роботу в Тернопільській фінансово-економічний інститут і допомогла зняти з неї сувору догану.

[С.193]

Студенти Тернопільського пединституту називали тата Штірлицем тому що він був яскравим прикладом "свого серед чужих", вболівав за студентів факультету ЗТД, як за власних дітей, та ще й був схожий до дуже популярного актора В.Тихонова, який зіграв головну роль у відомому радянському телесеріалі "Сімнадцять миттєвостей весни". Та рік тому я знала, що роль Штірліца в тому соціумі інколи виконувала і мама. Справа в тому, що моя мама дуже любила православне богослужіння, хоча й була нехрещеною. Я це знаю тому, що одного разу, коли ми сім'єю приїхали до Почаїву щось купити, мама попросила мене піти з нею в храм на службу: "Пішли, *там дуже добре, там так співають...*" Я запам'ятала цей факт тому, що тоді дуже злякалась і відмовилася. Маму я чекала біля собору на лаві дуже довго, виходячи з того, скільки різних людей я встигла розглянути.

Наступний факт я навожу із слів академіка С.Б.Кримського. В кулуарах конференції, присвяченої пам'яті В.Г.Табачковського, Сергій Борисович розповів мені, як мама знаходила привід попасти у Лавру цілком легально. Коли хтось з київських філософів приїжджав до Тернополя, вона йшла в обком партії і замовляла машину для відвідування Лаври "комісією з Києва". Маючи обкомівського шофера і відповідні номери машини, мама та її друзі спокійно йшли на богослужіння. Сергій Борисович згадав, як йому одного разу прийшлося зіграти у Лаврі роль "голови комісії": "Я думав, що б мені запитати та й сказав перше, що прийшло в голову, – згадував С.Кримський, – А чому в вас так сильно тхне кислотою капустию?" У відповідь чернець сказав просто: "Та ж піст". На цьому перевірка закінчилася. Ченці з полегшенням зітхнули, "Тернопіль" поставив галочку, що перевірка відбулася, а мама змогла побути на богослужінні та хоч трохи ковтнути того духовного кисню, якого так прагла її душа.

Словосполучення "марксизм-ленінізм" було знайомо мені змалку, бо воно входило в назву кафедри, на якій працювала мама. Та жодної інформації щодо марксистських ідеологем я ніколи від неї не чула. Тому так важко мені давався

в університеті так званий "історичний матеріалізм". Єдине, що я чула від мами в досить категоричній формі, стосувалося атеїзму: "Атеїзм немає ніякого позитивного сенсу". З інтонації було зрозуміло, що атеїзм – це щось ганебне. Коли Професор В.К.Танчер, тодішній завідувач кафедри атеїзму Київського університету, запропонував мені поступати до нього в аспірантуру, я злякалася так, ніби мені запропонували продати душу, і відмовилася, хоча нічого про душу не знала взагалі. (Заради справедливості хочу додати, що саме від В.Танчера я отримала дуже важливу для себе релігійну інформацію. Він підкреслював, що не треба плутати християнську віру з марновірством).

Найбільше від мами я отримала інформації з *історії науки*. Вона розповідала мені, звідки узялося атомістичне вчення і в яких варіантах воно існувало, пояснювала на різних прикладах різницю класичної та некласичної науки. Від неї я почула про теорію наукових революцій Куна, про наукознавчі дослідження. Напрямок її інтересів було сформовано під впливом П.Копніна, М. Злотіної, С.Кримського та М.Поповича. Вона дуже поважала їх як філософів та науковців, з більшістю (окрім Копніна, який дуже рано пішов з життя) була у дружніх стосунках.

Наскільки я тепер розумію, мама намагалася, коли це було можливо, *марксизм викладати як філософію взагалі з наголосом на історії філософії та теорії пізнання*. Декілька разів в моєму житті була ситуація, коли малознайомі люди, які не знали, чия я дочка, згадували із сльозами на очах, як гарно викладала в них філософію Кикець Г.Ю. Ідеологізований предмет, сухе викладання не могли б мати по собі такої пам'яті.

Від мами я вперше почула формулювання *антропного принципу*. Цікаво те, що вона, скоріш за все, не знала, що такий принцип існує (в марксистській та неомарксистській філософській літературі про це не писалося, бо антропний принцип призводить до креаційних висновків). Думаю, що мама відкрила цей принцип самостійно, обґрунтовуючи його в межах діяльнісної парадигми. Хто не знає, що саме ствердженням цього метаположення була її докторська

дисертація, той не зрозуміє, якою *ієрофанією*, енергією якого сакрального сенсу живиться ця робота.

Г.Кикець вважала, що інтеграція природничих та гуманітарних наук є необхідним ступенем розвитку науки, і така інтеграція може відбутися у найкращий спосіб на основі антропного принципу: право на існування не має те, що руйнує, калічить, принижує людину. Наука – засіб розвитку людини, а не машина з виробництва високовартісних технологій. Саме антропний, а не політичний чи олігархічний принципи мають бути покладені в основу діяльності науки.

Київська антропологічна школа на чолі з директором інституту В.І.Шинкаруком підтримала такий напрямок дослідження. Володимир Іларіонович особисто запропонував відповідних опонентів – докторів філософських наук С.Б.Кримського та І.Т.Фролова. Останній мав зв'язки в ЦК КПРС і виконував на захисті ще й роль ідеологічного "даху". Та піднялися деякі позитивісти, щоб "зарубати" цю роботу. "Чорний опонент" дав негативний відгук. Прийшлося захищати дисертацію ще раз, вже у Москві. Сьогодні хтось візьме монографію Кикець Г.Ю. "Проблеми інтеграції суспільствознавства та природознавства (соціально-економічний аспект) (Київ, 1978) і подумає: "Ну що в ній такого, звичайна марксистська робота..." Але ж в ті часи боротьба йшла не стільки у формі прямого тексту, скільки на рівні контексту та підтексту, без знання яких неможливо розшифрувати певні події того часу.